

Г.Й. Бумар

Поліський природний заповідник

с. Селезівка Овруцького району Житомирської області, 10425 Україна

e-mail: Bumargalina@i.ua

РОЛЬ ЗАПОВІДНОГО РЕЖИМУ У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ПОЛІСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА

Біорізноманіття, тенденції динаміки, заповідний режим, типи рослинності, рідкісні види, Поліський заповідник

РОЛЬ ЗАПОВІДНОГО РЕЖИМУ У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ПОЛІСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА. Г.Й. Бумар. – Наведено результати багаторічних досліджень тенденцій динаміки флори, зокрема рідкісних видів рослин та окремих типів рослинності в умовах заповідного режиму. Вказано на важливість консерваційної функції заповідного режиму в збереженні окремих видів рослин та ландшафтів. Водночас, у результаті резерватогенних змін при заповідному режимі окремі типи рослинності та деякі види рослин неспроможні підтримувати нормальний життєвий стан. Вони зникають з території заповідника.

Рекомендовано проводити активні заходи щодо їх збереження. В умовах заповідника доцільним є здійснення контролю демутаційних процесів, які негативно впливають на лугово-болотні види.

РОЛЬ ЗАПОВЕДНОГО РЕЖИМА В СОХРАНЕНИИ БИОРАЗНООБРАЗИЯ ПОЛЕССКОГО ЗАПОВЕДНИКА. Г.И. Бумар. – Приведены результаты многолетних исследований тенденций динамики флоры, в частности редких видов растений и отдельных типов растительности в условиях заповедного режима. Указано на важность консервационной функции заповедного режима в сохранении отдельных видов растений и ландшафтов. В то же время, в результате резерватогенных изменений при заповедном режиме отдельные типы растительности и некоторые виды растений неспособны поддерживать нормальное жизненное состояние. Они исчезают из территории заповедника.

Рекомендовано проводить активные мероприятия для их сохранения. В условиях заповедника целесообразным является контроль демутационных процессов, отрицательно влияющих на лугово-болотные виды.

THE ROLE OF THE PROTECTED REGIME IN THE CONSERVATION OF BIOLOGICAL DIVERSITY OF POLESKY RESERVE. G.I. Bumar. – The results of long-term studies of tendencies in the dynamics of flora, in particular rare plant species and certain types of vegetation under conditions of the protected regime, are presented. It is pointed out the importance of the conservation function of the protected regime in the conservation of certain plant species and landscapes. At the same time, as a result of reserve-induced changes in the protected regime, certain types of vegetation and certain plant species are unable to maintain a normal vital state. They disappear from the territory of the reserve.

It is recommended to carry out active measures for their preservation. In the conditions of the reserve, it is advisable to control the demutational processes, which adversely affect the meadow-marsh species.

Одним із основних завдань Поліського заповідника є збереження його біорізноманіття. Ландшафти цього північного району Полісся є найбіднішими на території України. Це переважно північні бореальні ландшафти: соснові ліси (в основному бори різних екологічних груп від дуже сухих A_0 до мокрих A_5), а також зрідка субори, які представлені в Селезівському лісництві. Більше 2 тисяч гектарів займають сфагнові болота: мезотрофні та оліготрофні.

Проблеми збереження біорізноманіття пов'язані з тим, що практично вся територія заповідника на початку його організації була сильно порушеною: наслідки осушувальних робіт, які проводились в безпосередній близькості до території заповідника, величезні площі висаджених лісових культур, яким на початку створення заповідника було лише

15–20 років. З введенням заповідного режиму рослинний покрив почав розвиватись вже за іншими природними закономірностями. Почались інтенсивні резерватогенні зміни рослинності на ділянках, які були сильно порушені до заповідання.

Методи досліджень

Впродовж тривалого часу (1986–2015 років) автором проводились різнопланові дослідження динаміки флори та рослинності Поліського заповідника. Основна увага приділялась вивченню стану популяцій рідкісних видів рослин, їх оселищ, змінам рослинності в умовах заповідного режиму. Важливо було прослідкувати за тенденціями розвитку рослинного покриву на порушених до заповідання ділянках при режимі повного невтручання.

Особлива увага приділялась вивченню поширення рідкісних видів рослин, стану їх популяцій на території заповідника та в його околицях в умовах різного режиму охорони. Використовувались традиційні методи досліджень. Проводилось детальне маршрутне обстеження території заповідника, а також здійснювались експедиційні виїзди на прилеглі до заповідника території заказників загальнодержавного значення. Фітоценотична характеристика рослинних угруповань складалась на основі геоботанічних описів.

Більш детальні дослідження проводились на стаціонарних пробних ділянках, трансектах. В заповіднику закладено 15 пробних ділянок для вивчення популяцій рідкісних видів рослин, 2 трансекти для вивчення процесів розвитку рослинності на болотах, 8 лісівничих пробних ділянок в загущених культурах сосни.

Нами були більш детально досліджені популяції 9 модельних видів рослин: *Lilium martagon* L., *Diphasiastrum tristachyum* (Rouy) Holub, *D. complanatum* (L.) Holub, *D. zeileri* (Rouy) Holub, *Lycopodium annotinum* L., *Juncus bulbosus* L., *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo, *Salix lapponum* L., *S. myrtilloides* L.

Особливості змін рослинного покриву вивчались на ботанічних трансектах, а також на лісівничих пробних площах. Методика досліджень описана раніше (Бумар, 2011, 2014, 2016).

Особливо актуальним було з'ясування причин, які зумовлюють зниження життєздатності популяцій рідкісних видів, зміну їх структури під впливом природних та антропогенних чинників, зникнення окремих типів рослинності.

В даній статті автором приводиться характеристика основних типів рослинності, рідкісних видів рослин та характеризуються тенденції їх розвитку в умовах заповідного режиму.

Результати досліджень і обговорення

Результати багаторічних досліджень рослинності в Поліському заповіднику свідчать про двояку роль заповідного режиму: одні природні екосистеми при заповідному режимі є стабільними за всіма своїми показниками, інші – не можуть підтримувати свій нормальний життєвий стан, а тому скорочують свою площу або зникають. Однак, важливість консерваційної функції залишається незаперечною і безсумнівною в збереженні окремих рідкісних видів та типів рослинності.

Завдяки заповідному режиму в Поліському заповіднику збережені **старі стиглі і перестійні** соснові ліси, які є типовими для лісової зони. Площа таких насаджень складає 270 гектарів.

Протягом тривалого періоду (з моменту організації заповідника і до 2000 року) старі соснові ліси перебували у відносно стійкому стані. Масових випадків пошкодження насаджень комахами чи хворобами не спостерігалось. Лісові пожежі в старих насадженнях були рідкісним явищем. Вони переважно мали низовий характер і не завдавали помітної шкоди лісам.

У зв'язку зі змінами клімату після 2000 року соснові ліси стали вразливими природними екосистемами. В останні п'ять років спостерігається інтенсивне куртинне всихання стиглих та перестійних насаджень від трахеомікозу, який викликають вершинний та шестизубий короїди. Так, станом на 2016 рік всохло більше 10 гектарів старих соснових насаджень. Обстежено 36 куртин всохлого старого лісу, площа яких коливається від 0,1 га

до 1,2 га. Ослаблення насаджень пов'язане із сильними засухами 2015–2016 років. Їх всихання спостерігається по всій території заповідника.

Важлива роль Поліського заповідника в збереженні цінних природних середовищ, що охороняються Бернською конвенцією. На його території охороняються березові та соснові заболочені ліси (сфагнові, пухівкові, осокові), площа яких складає понад 2500 гектарів.

Збережені **великі масиви мезотрофних сфагнових** боліт з домінуванням *Carex lasiocarpa* (1600 га) в центральній частині заповідника, які практично не зазнали навантаження з боку осушувальної меліорації і тривалий час перебувають у відносно природному стані. В засушливі роки на таких болотах спостерігається незначне заліснення берегою та сосною по окраїнах. В обводнені роки проходять процеси всихання старої берези на острівцях серед боліт.

Кислі торфові болота оліготрофного характеру з домінуванням *Eriophorum vaginatum* зберігаються на площі 400 гектарів. Значну площу в Поліському заповіднику займають сосняки брусницеві (3250 гектарів) та чорницеві (більше 5000 га).

Більшість типів рідкісних природних середовищ в заповіднику є досить звичайними і добре збереженими. Однак, зменшили площі заплавної чорновільхові ліси в результаті всихання лісових масивів та трансформації їх в низинні болота. Площа таких лісів на даний час складає менше 200 гектарів.

Природні сукцесії привели до зникнення з багатьох місць звичайновересових лісів.

На початку створення заповідника такі ліси були досить поширені в заповіднику (Балашов, 1983). Вони займали ділянки після свіжого бору (тип А₂) і згрища різних умов зволоження. Часто зустрічались в комплексі з іншими пустищними або близькими до них угрупованнями. Утворювали неширокі смуги навколо боліт, місцями простягались вздовж основи схилів. Загальна площа верещатників в заповіднику з врахуванням рідколісь була досить значною (7–8% загальної площі). Верес був аспектичним видом Поліського природного заповідника. Він утворював зарості в різних умовах зволоження: від заболочених ділянок до сухих піщаних горбів. Зараз вересовища знаходяться у стадії деградації, а з багатьох місць зникли взагалі.

Рідкісними типами природних середовищ є внутрішні піщані дюни (лишайникові угруповання на дюнах; борові піски), які займають понад 3300 гектарів. В результаті резерватогенних змін спостерігається скорочення площі відкритих пісків.

На території заповідника охороняються Рамсарські водно-болотні угіддя (ВБУ), які займають площу 2145 гектарів. Вони складаються з двох ділянок: водно-річковий комплекс "Жолобниця" та верхові оліготрофні болота "Міроші".

В районі річки Жолобниці сформувались евтрофні та оліготрофні болота на місці підтоплених великих масивів соснових лісів. Вільхові ліси, що росли по берегах річки, практично висохли і трансформувались в очеретяні болота, які займають усю заплаву річки Жолобниці і мають важливе значення для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття.

В результаті трансформації природних біотопів, прилеглі до ВБУ осушені землі заросли лісом, а на території ВБУ "Жолобниця" різко зросла площа низинних боліт.

З 90-х років минулого століття догляд за меліоративними системами в районі Жолобницької осушувальної системи був призупинений. Почалось замулювання dna осушувальних каналів та заростання їх русла болотною рослинністю. Зараз часто осушувальні канали загачують бобри. В результаті таких процесів помітно сповільнилась течія води в центральному осушувальному каналі та в річці Жолобниці. Сповільненість течії вод, їх розливання і застій сприяють високій заболоченості річки.

В результаті маршрутного обстеження території ділянки ВБУ "Жолобниця" вивчений видовий склад флори та зроблені геоботанічні описи рослинності, а також раритетних угруповань.

За попередніми даними, в районі водно-болотного угіддя "Жолобниця" зростає понад 100 видів вищих судинних рослин (Бумар, 2016). У формуванні флори важливу роль відіграють переважно види водного та болотного комплексів. Флора тут має виражений бореальний характер. На території ВБУ в р. Жолобниці та в її заплаві виявлено близько

90 видів водоростей, із них 11 видів рідкісних (Капустін, 2013). Тут також виявлено 14 видів лорикатних золотистих водоростей, які приурочені до оліготрофних водойм і боліт (Капустін, 2015). Із них 7 видів являються новими для флори України, а 12 – вперше приводяться для Українського Полісся.

На території водно-болотного угіддя збереглась природна рослинність, яка представлена двома типами – болотною та водною.

В заплавах річок Болотниці і Жолобниці сформувались фітоценози формацій *Cariceta omskianaе та Phragmiteto – Cariceta (omskianaе)*. На затоплених ділянках русла річок заселяються здебільшого угруповання *Phragmites australis*.

До долин річки приурочені переважно відкриті, безлісі болота, які чергуються з ділянками евтрофних чагарниково-трав'яних боліт. Вони надзвичайно різноманітні за характером рослинності. Сильно обводнені заплавні болота вкривають трав'яні купинясто-осокові і кореневищно-осокові ценози, а менш зволожені – трав'яно-мохові і осоково-гіпнові.

Частина лісових боліт по берегах р. Жолобниці утворилась через заболочування лісів (кв. 25 Селезівського лісництва). Заболочування тут проходило за верховим типом. На початковій стадії затоплення соснові ліси заселялись оліготрофними сосново-пухівково-сфагновими, сосново-сфагновими ценозами. Гіпнові та сфагнові мохи тут часто виконували роль едифікаторів хвойних лісоболотних фітоценозів.

В останні роки в результаті засух помітно підсилилася дегідрофітизація заболоченої території і мезофітизація боліт, внаслідок чого в рослинному покриві зростає питома вага злаково-осоково-гіпнових і різнотравно-осокових ценозів. На окраїнах очеретяних боліт активно вселяється невеликими ділянками сфагнум із журавлиною болотною.

На території водно-болотного угіддя зустрічаються унікальні масиви оліготрофних боліт, які часто виступають в комплексі з мезотрофними. За своїми розмірами болота дуже різноманітні. Їхня площа коливається від 0,5 до 5,0 га.

В обводненій заплаві, а також в руслі річки відмічені рідкісні рослинні угруповання зі складу Зеленої книги України – угруповання *Nuphar lutea*, *Nymphaea candida* та *Juncus bulbosus*. Спостерігається тенденція до зростання площі їх заростей.

Верхові і перехідні болота в урочищі "Міроші" є вкрай небезпечними з протипожежної точки зору. Ймовірність виникнення пожеж на даних болотах особливо висока, оскільки тут щорічно накопичується велика кількість сухої підстилки. Болото "Міроші" по периферії постійно в минулому і зараз зазнає впливу пожеж різної інтенсивності (з чим, мабуть, слід пов'язати масове розростання в урочищі *Agrostis canina* L. та *Molinia caerulea* (L.) Moench).

Сильна посуха останніх двох років у весняно-літній період призвела до різкого погіршення стану рослинності верхових боліт. На окремих болотах висохли зарості *Oxycoccus palustris* Pers, *Eriophorum vaginatum* L., *Andromeda polifolia* L. Почався активний процес заростання боліт деревною рослинністю.

На території Поліського природного заповідника зберігається 8 рослинних угруповань, що занесені до Зеленої книги України і є рідкісними на регіональному рівні. Їх можна розділити на три екологічні групи: лісові, болотні, водні.

Лісові представлені двома видами:

1) угруповання звичайнососнового лісу звичайноялівцево-лишайникового *Pinetum (sylvestris) juniperoso (communis) – cladinosum*. В заповіднику знаходяться на крайній південній межі ареалу. Переважно зустрічаються в соснових лісах на сухих піщаних підвищеннях в Копищанському лісництві. Основу трав'яного покриву складають бореальні лісові та псамофітні види. Добре виражений лишайниковий покрив з переважанням видів із роду кладонія. Суцільні зарості ялівцю звичайного на площі 2,5 гектари охороняються в Копищанському лісництві. Угруповання перебувають під загрозою зникнення. Ліси з ялівцем звичайним часто потерпають від сильних пожеж, після яких вид практично не відновлюється.

2) угруповання звичайнососнових лісів жовторододендронових *Pinetum (sylvestris) rhododendrosun (lutei)*. В заповіднику відмічені лише окремі невеликі фрагменти в Перганському лісництві. Перебувають в задовільному стані.

Болот ні угруповання представлені двома видами:

1) угруповання формації фускум сфагнової пригніченозвичайноснової *Sphagneta (fusci) depressipinetosa (sylvestris)*. Рідкісні. Лісові та зріджено лісові болота. Мікрорельєф чітко диференційований на горби та зволожені зниження поміж ними із відповідним розподілом видів. В останні два роки (2015–2016 рр.) стан погіршився. Болота такого типу сильно потерпають від засухи.

2) угруповання формації шейхцерієво-сфагнової *Scheuchzeriето (palustris) Sphagneta*, осоково-шейхцерієво-сфагнової *Cariceto-Scheuchzeriето (palustris) Sphagneta*. Рідкісні, бореальні, характерні для зони тайги угруповання, що знаходяться в Україні на межі свого поширення. Перебувають під загрозою зникнення. Зустрічаються у вигляді невеликих ділянок в мочажинах дуже обводнених олігомезотрофних та мезотрофних боліт. Такі угруповання на невеликій площі зареєстровані нами в охоронній зоні Перганського лісництва в заказнику "Плотниця".

Значно ширше в заповіднику та в охоронній зоні представлені водні угруповання:

1) угруповання формації водяного горіха плаваючого *Trapa (natans) natans* – рідкісні для України, реліктові. В стариці річки Уборті зустрічаються асоціації водяногогоріхова чиста, плаваючордесниково-водяногогоріхова. Домінант (*Trapa natans* L.) має згасаючий характер зміни ареалу. З раніше відомих місць на р. Уборть зник.

2) угруповання формації їжачої голівки малої *Sparganieta minimi*. Рідкісні і зникаючі на території України угруповання на південній межі ареалу. Зустрічаються дуже рідко в околицях Поліського заповідника в занедбаних меліоративних каналах (ур. Городне). В окремих раніше відомих місцях (квартал 31 Селезівського лісництва, меліоративний канал) місцезростання останніми роками не підтверджуються.

3) угруповання формації глечиків жовтих *Nymphaeeta luteae* та латаття сніжно-білого *Nymphaeeta candidae* – типові для України реліктові угруповання. В Поліському заповіднику зустрічаються у вигляді невеликих куртин в старицях річок, ставках, меліоративних каналах. Останнім часом мають тенденцію до збільшення площі заростей в результаті сповільнення течії води в центральних осушувальних каналах.

За результатами багаторічних моніторингових спостережень вдалось виділити окремі рідкісні види рослин з прогресивною динамікою розвитку, зокрема *Lilium martagon* L., *Juncus bulbosus* L., *Utricularia intermedia* L., *Lycopodium annotium* L., види роду *Diphasiastrum* з родини Lycopodiaceae. При дотриманні заповідного режиму стан популяцій перерахованих видів є стабільним.

Lilium martagon – в заповіднику зростає в березово-осиковому лісі, різнотравному на виходах кристалічних порід (Бумар, 2004). Популяція є життєздатною, ефективно самовідновлюється насінневим шляхом. Поблизу заповідника вид відмічений нами в заказниках "Словечансько-Овруцький кряж" та "Страхів". Зустрічається поодинокими особинами або дисперсними групами в дубових лісах та на вирубках.

В Поліському заповіднику зростають три види плаунів із роду *Diphasiastrum*: *Diphasiastrum tristachyum*, *D. complanatum*, *D. zeileri*. Одним із найбільш поширених є *D. Tristachyum*; відомо 35 місць його оселищ. Значно менше поширений *Diphasiastrum zeileri* (5 оселищ). Відоме єдине місцезнаходження *D. complanatum* (квартал 54 Селезівського лісництва). Всі види роду *Diphasiastrum* приурочені переважно до старих соснових лісів лишайниково-зеленомохових. Вони ефективно відтворюються вегетативним шляхом і характеризуються високою вегетативною рухливістю й здатністю до розростання. Їх розвиток у великій мірі залежить від вологості верхнього шару ґрунту. При збільшенні вологості посилюється інтенсивність вегетативного відновлення, популяції омолоджуються.

Крім території заповідника, *D. zeileri* відмічений нами на території Хочинського та Юровського лісництв Олевського держлісгоспу та на території Бігунського міжколгоспного лісництва (Бумар, 2004). Чисельність популяцій протягом тривалого часу (2004–2015 рр.) залишається стабільною.

Lycopodium annotium є доволі поширеним видом в регіоні Поліського природного заповідника. Неодноразово відмічався нами в заказниках "Страхів", "Словечанський кряж". При заповідному режимі має тенденцію до розростання заростей.

Juncus bulbosus L. – порівняно рідкісний вид. В останні роки має тенденцію до розростання заростей. Сприятливі умови зростання – осушувальні канали, які останніми роками заростають болотною рослинністю в результаті сповільнення течії води або її повної відсутності. Крім осушувальних каналів зустрічається на заболочених просіках, в пониженнях з тимчасовим надлишковим зволоженням. Вид вразливий до різкого коливання рівня ґрунтових вод.

Встановлено, що більшість досліджених популяцій рідкісних і зникаючих видів на території Поліського природного заповідника і його охоронної зони є стабільними і життєдатними. Їх стан залежить від еколого-фітоценотичних і кліматичних чинників. Вони займають стійке положення в природних екосистемах.

З іншого боку, при заповідному режимі окремі види рослин, переважно лучно-болотні, не можуть підтримувати нормальний життєвий стан. Заповідний режим як один із основних чинників сприяв заростанню луків, галявин. Найбільш вразливими до зміни екологічних умов виявились види із роду *Dactylorhiza*, які приурочені переважно до ділянок антропогенного походження, де знижена конкуренція з іншими видами травостою. В кінці 80-х років було виявлено більше 50 оселищ *D. fuchsii*. Вид зустрічався доволі часто, великими скупченнями на різнотравних луках, по окраїнах боліт, на узліссях соснових і березово-молінієвих лісів, на молінієвих галявинах серед лісу, по дорогах (Бумар, 1988). Протягом тривалого часу існування заповідного режиму в результаті резерватогенних змін оселища орхідних трансформувались в інші типи рослинності. Не витримуючи конкуренції з іншими видами рослин, зозульки практично зникли з території заповідника. В останні 5 років зареєстровано всього лише декілька популяцій зозульок в заповіднику і в охоронній зоні.

Проте, як показали спостереження, їх стан значно покращується при проведенні сінокосіння та ранніх весняних палів. Оптимальними умовами для зростання зозульок є вологі луки, що викошуються в період розсівання насіння *D. fuchsii*. В таких умовах окремі популяції є стабільними і процвітаючими. За багаторічними спостереженнями відомо багато прикладів масових спалахів чисельності цих видів при проведенні весняних палів, викошуванні трави в їх локалітетах. В умовах заповідника доцільний контроль демутаційних процесів, які негативно впливають на лучно-болотні види.

Зберегти окремі види зозульок можливо при дотриманні традиційних методів ведення господарства.

Salix lapponum та *S. myrtilloides* – рідкісні болотні види, які трапляються у регіоні Полісся лише спорадично, поодинокими локалітетами, і приурочені до боліт, які не зазнали осушення. В умовах заповідного режиму при відсутності сінокосіння ці релікти перебувають у пригніченому стані, зростають окремими поодинокими кущами або невеликими групами.

S. myrtilloides добре переносить весняні пали, після яких інтенсивно відновлюється. Найбільша популяція *S. lapponum* виявлена нами на мезооліготрофному болоті, яке щорічно викошується в околицях хутора Мільча у вигляді 7 щільних куртин загальною площею 40 м². Протягом тривалого часу вона залишається стабільною.

Для збереження популяцій рідкісних верб на природоохоронних територіях необхідно дотримуватись традиційних методів ведення господарства, зокрема сінокісного режиму. Важливе значення для їх збереження має підтримання високого рівня обводненості боліт.

Заповідний режим призвів не тільки до скорочення оселищ окремих рідкісних видів, але й до зникнення окремих типів рослинності, таких як вересовища, луки, галявини, пустища, відкриті піщані дюни.

До осушення в заповіднику переважали, в основному, луки антропогенного походження, які формувались на місці вирубаних лісів по берегах річок Жолобниці, Болотниці і не заростали в результаті випасу і сінокошу. З введенням заповідного режиму вони практично зникли.

У лісових екосистемах із збільшенням віку деревостану зросла площа монодомінантних сосняків зеленомохових, які замінили сосняки різнотравно-лишайникові та сосняки лишайниково-зеленомохові. В болотних екосистемах із-за відсутності сінокосін-

ня різко знизилось видове різноманіття болотних трав. Болота, що раніше викошувались, почали заростати мохом та деревною рослинністю. Зараз значна площа боліт, особливо по окраїнах заповідника, переведена в лісову площу.

Основною загрозою біорізноманіттю, зокрема рідкісним видам рослин, є пожежі, які в останні роки набули великих розмірів і часто мають неконтрольований характер. Від пожеж потерпають в першу чергу верхові оліготрофні болота та сухі соснові ліси лишайників. Вони повністю знищують оселища рідкісних видів. Останніми великими пожежами 2002 та 2009 років були знищені декілька оселищ *Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr та єдине місцезнаходження *Goodyera repens* (L.) R. Br.

Висновок

Як показує досвід роботи, при абсолютному заповіданні зберегти максимальне різноманіття (видове, ценотичне) та наявність різних стадій його розвитку в умовах Поліського заповідника неможливо, оскільки природні ландшафти та види мають різну стратегію розвитку. Необхідні різні підходи щодо режиму збереження. Одні види та ландшафти при заповідному режимі стабілізували свою чисельність та мають тенденцію до збільшення своєї площі, тобто такий режим створює сприятливі умови для їх розвитку. Інші ландшафти та види, які тяжіють до ділянок антропогенного походження, при заповідному режимі не можуть підтримувати свій нормальний стан, а тому скорочують свої площі, або зникають повністю з території заповідника. Останні потребують активних заходів охорони.

В цілому при режимі повного невтручання розвиток йде в напрямку суттєвого скорочення біорізноманіття. Тому зараз на території заповідника домінуючими екосистемами стали соснові ліси і сфагнові болота.

- Балашов Л. С. Растительность Полесского государственного заповедника / Л. С. Балашов ; Ин-т ботаники АН УССР; – К., 1983. – 160 с. – Деп. в ВИНТИ 28.09.83, № 5398–83.
- Бумар Г. И. Состояние ценопопуляций некоторых видов рода пальчатокоренник во флоре Полесского государственного заповедника / Г. И. Бумар // Тез. докл. второй респ. конф. по медицинской ботанике. – К., 1988. – С. 41–42.
- Бумар Г. Й. Щодо вивчення раритетних видів флори півночі Житомирщини / Г. Й. Бумар // Й. К. Пачоський та сучасна ботаніка. – Херсон : Айлант, 2004. – С. 261–264.
- Бумар Г. Й. Тенденції щодо змін природних екосистем Поліського природного заповідника в результаті дії негативних чинників / Г. Й. Бумар // Збірник наукових праць Луганського природного заповідника. – Луганськ, 2011. – С. 25–31.
- Бумар Г. Й. Тенденції щодо розвитку популяцій рідкісних видів рослин Поліського природного заповідника / Г. Й. Бумар // Заповідна справа в Україні. – 2014. – № 1 – С. 48–52.
- Бумар Г. Й. Флора та рослинність водно-болотного угіддя "Поліські болота" / Г. Й. Бумар // Сучасні екологічні проблеми Українського Полісся та суміжних територій (до 30-ї річниці аварії на ЧАЕС) : мат. міжнар. наук.-практ конф. (20–22 квітня 2016 р., Ніжин). – Ніжин, 2016. – С. 15–19.
- Капустин Д. А. Новые и редкие для флоры Украины виды лорикатных золотистых водорослей (Chrysophyceae) из водоемов Полесского природного заповедника / Д. А. Капустин // Новости системы низших растений. – 2015. – Т. 49. – С. 32–46.
- Фіторізноманіття Поліського природного заповідника: водорості, мохоподібні, судинні рослини / Колектив авторів [за загальною редакцією к.б.н. О. О. Орлова]. – К. : ТОВ "НВП Інтерсервіс", 2013. – 256 с. Розділ Водорості – Капустін Д. О., Царенко П. М.

Рекомендує до друку
В.В. Шаповал